

Sophie:19

ISSN 1602-9631

Renæssance
2006

Niels Heldvad astrolog, præst og Kgl. Calendarius

FAGHISTORIE

Claus Houlberg

Han var præst af uddannelse og blev den sidste hofastrolog i Danmark. Han var vittig, skarp og velbegavet, hvilket gav ham en del fjender. Samtidig var han myreflittig, og indtil år 2000 holdt han rekorden for udgivelse af astrologiske tidsskrifter, for i samfulde 44 år udgav han det populærastrologiske årsskrift *Prognosticon Astrologicum*. Han blev den direkte anledning til, at Christian IV i 1632 nedlagde forbud mod videre udgivelse af astrologiske forudsigelser og han er

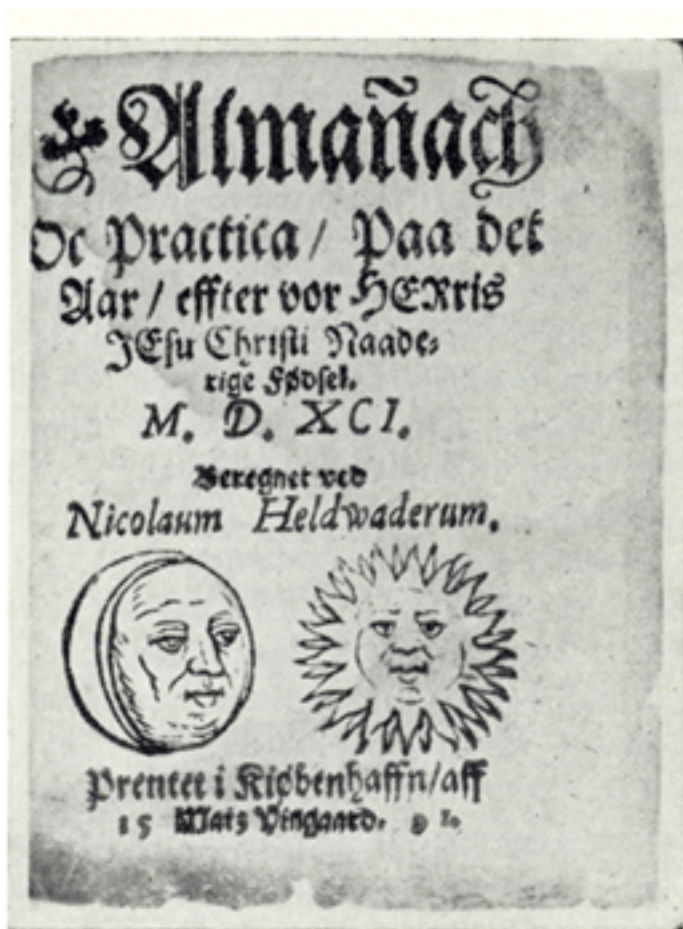
på mange måder renæssansens sidste markante skikkelse i dansk astrologi før 300-årsnatten sænkede sig over den.

Astrolog Hans Nissen

Niels Hansen blev født den 27. oktober 1564 i Hellevad nær det nuværende Rødekro i Sønderjylland. Byen hørte dengang under Slesvig stift. Han var søn af den stedlige præst, Hans Nissen og dennes kone, Mette Laursdatter Dytmer, som var datter af den forrige præst i Hellevad og

Egevad sogne. Niels havde en yngre broder, Jens, der blev født 1577 og senere blev købmand. Han kaldtes derfor for Kramer. I årene 1618-32 var broderen borgmester i Aabenraa.

Faderen var åbenbart selv astrolog, for han underviste Niels hjemme i både matematik, astronomi og astrologi. Vi ved ikke mere om faderen end dette og spørger nu, om vore læsere kan assistere os med yderligere oplysninger om astrologen Hans Nissen fra Hellevad [† 1590].

Niels Heldvads første 'Almanach oc Practica' fra 1591, trykt hos den kendte bogtrykker Mads Vingard

Elleve år gammel kom Niels i skole. Dels i Flensborg, dels i Haderslev og forskellige tyske byer. Som 23-årig blev han student i Riga og færdiggjorde derefter sine teologiske studier i Rostock. Umiddelbart derefter døde hans far den 24. september 1590 og blev begravet foran alteret i sin kirke. Niels overtog derefter hans embede i sin fødeby Hellevad. Året efter, 1591, hvor han var 27 år gammel, giftede Niels sig med Gertrud Jørgensdatter

Hacke, som fulgte ham indtil sin død i 1631.

Astrologen

Præcis samtidig begyndte han at udgive sine almanakker med astrologiske prognostica, som årets forudsigelser kaldtes. Han latiniserede sit navn til Nicolaus Heluaderus, og almanakkerne blev udgivet både på tysk og på dansk. De var om vejrlig, epidemier og andre store fælles anliggender plus efterhånden også en række gode

råd og opbyggelige ord med folkeoplysende sigte. Disse almanakker skulle blive meget populære og uden afbrydelse i 44 år, indtil kongen forbød disse prognostica.

Desuden begav han sig af med at opstille *nativiteter*, personlige horoskoper, men ikke altid til hans klienters tilfredshed. Ikke fordi det var urigtigt, hvad han sagde, men han var ikke altid lige diplomatisk. En lille snes år senere gik det galt. Johann von Wovern, der var gehejmeråd for den gottorpske hertug Johan Adolf, blev så forbitret over sin tydning, at han lod Heldvad afsætte som præst. Dette skete i 1609, hvor han var blevet 45 år. Hertugen genindsatte Heldvad et par år senere, men allerede året efter, i 1612, fik von Wovern afsat ham igen og indsat den 22-årige Jørgen Boysen [Georg Boëtius] som præst i sognet. Påskudet var, at Heldvads luteranske tro ikke var forenelig med den calvinisme, der herskede på det sted.

Niels Heldvad levede op til sit valgsprog: "*Frisk op i Nød og le, naar Djævelen han er vred.*". Så han drog til Fyn og tog bolig i Svendborg 1613-15, hvor nogle fynske adelsfolk tog sig af ham og henvendte Christian IV's opmærksomhed på ham. Kongen kunne lide den rapmuede og satiriske præst og udnævnte ham til sin kalendriograf, hvorefter Heldvad drog

til København, hvor han blev boende til sin død, den 23. august 1634.

Astrologien forbydes

Hans løbske tunge i kombination med hans astrologiske kunnen bragte ham af og til i vanskeligheder, som før beskrevet. Denne blev også den direkte anledning til, at astrologiske forudsigelser blev forbudt i Danmark

Historien er, at han i almanakken for 1632 havde betegnet dagen, den 5. november, med Bogstaverne G. b. f. r. i. a., og paa kongens bydende spørgsmål om deres betydning måtte bekende, at de betød: 'Gud bevare Frantz Rantzau i år'. Denne var rigets hovmester, forlovet med kongens datter Anna Cathrine og derfor en betydelig mand at give en sådan forudsigelse. Han druknede i

Rosenborg Have den nævnte dags aften, da han ville gå fra slottet. Kongen befalede derfor Heldvad ikke mere at give sig af med spådomme.

Niels Heldvad udgav 1634 sin sidste almanak og døde i august. Med et kongebrev af samme år fik Universitetet monopol på almanakkerne, og anden udgivelse af *prognostica* blev forbudt. Heldvad havde allerede forberedt almanakken til år 1635, men af samme årsag blev den ikke udgivet.

Astrologiens endeligt her i Danmark kom altså ikke fordi den var ubrugelig, men fordi kongen reelt blev forskrækket over dens effektive forudsigelser. Desuden også som følge af, at Heldvad ikke kunne dy sig for at brilliere med en sensationel forudsigelse, hvilket må stå som et manende memento for astrologer.

Forfatteren

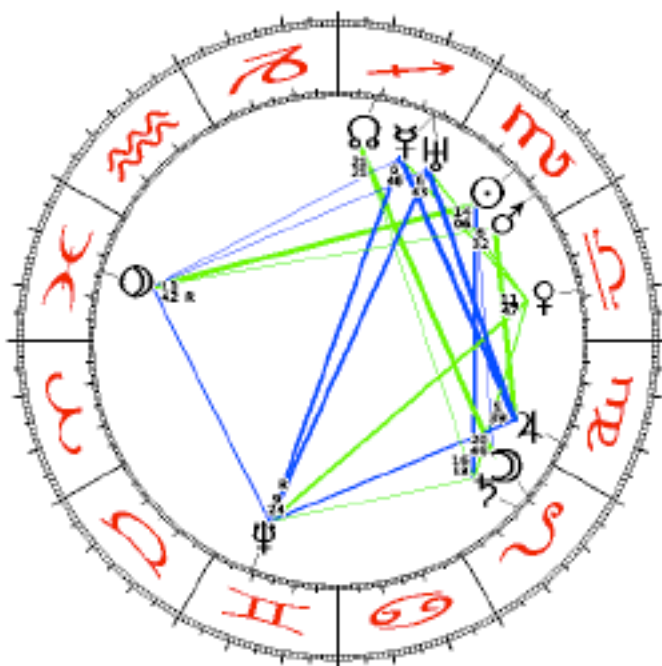
Han var populær og rejste som hofastrolog med kongen rundt i landet, men var ellers gerne at finde i de københavnske vinkældre, hvor han lod sit vid sprudle. Hans almanakker udkom i svimlende oplag. 1625 blev der trykt 60.000 danske eksemplarer og alene i Hamborg 100.000 tyske. Hans *Samling af hellige Historier* blev i 1619 udgivet i fire bind', hvorfra vi har hans portræt. Han var da 55 år gammel.

Dertil udgav han allehånde andre skrifter med religiøst indhold, han var både salmedigter, skuespilforfatter og historisk forfatter. Han indtager med sit mangesidige talent en særstilling som folkeskribent i dansk litteraturhistorie og var klart en af sin samtids markante skikkelser. ■

Hellevad Kirke, som den står idag med Niels Heldvads gravsten
"Den mærkeligste mand, dette sogn har fostret",
som den lokale egnsbeskrivelse fortæller

Portræt af Niels Heldvad, 1631,
året for hans hustru Gertruds og
tre år før hans egen død

Horoskop for Niels Hansen Heldvad

Født den 27. oktober 1564 i Hellevad Sønderjylland
Ukendt fødselstid

Når de nye planeter, Uranus, Neptun og Pluto er indtegnet, får vi en særlig indsigt i hans evnerigdom. Vi ser en Merkur involveret i et storkvadrat med disse planeter plus Jupiter. Der er astrologisk ingen tvivl om, at Heldvad var en ekceptionel begavelse. Han har ikke været nem at bide skeer med i en diskussion, da han var lynende hurtig i replikken (Uranus) og stædigt holdt på sit. (Pluto). Han havde desuden et intuitivt blik for det væsentlige i en sag (Neptun) og en vældig ordrigdom (Jupiter). Han var også en astrologisk begavelse (Merur-Uranus-Jupiter).

Hans Sol-Mars konjunktion i Skorpionen aspekt til Pluto giver ham dertil en kolossal arbejdsevne, hvor han ikke sparer sig selv på noget område.

Tidstypisk hører vi ikke meget om hans hustru, Gertrud, men vi kan se af hans Venus i aspekt til Merkur-Uranus og Neptun, at hun har betydet meget for hans udfoldelse af sit intellekt. Hendes bortgang i 1631 har været et slag for ham, som man kan ane af hans portræt fra dette år. Han overlever hende med blot tre år.

Kronologisk udsnit af Niels Heldvads mange værker

- Heluaderus, Nicolaus, Almanach oc Practica, 1591
- Helduaderus, Nicolaus: Astronomica conciliatio, calendarii veteris ac recentis Iuliani. Schleswig : dorch Nicolaum Wegener, 1597
- Heldvad, Niels. Samling af hellige Historier. 1619
- Heldvad, Niels. En smuk ihukommelse om menneskets alder efter de 12 måneder i året afdelt [org. 1620] Udgivet og med efterskrift af Erik Dal. Odense, Andelsbogtrykkeriet, 1960.
- Helduaderus, Nicolaus: Sylva chronologica circuli baltici. Das ist: Historischer Wald und Umbzirck deß Baltischen Meers oder der OstSee. Hamburg, 1625
- Heldvad, Niels "Armamentarium Davidicum", 1630
- Helduaderus, Nicolaus: Prognosticon astrologicon, Kiøbinghaffn : hos Salige Henrich Waldkirchs Arffvinge, 1634
- Heldvad, Niels: Historiarum sacrarum encolpodion. Det er, en Nye oc Nyttig Bog, om vor Herris Iesu Christi, Sampt hans hellige Apostlers, Confessorum oc Martyrers Liff oc Leffnets Historie. København, trykt af Henrik Kruse på Peder Andersens bekostning, 1634.

Kilder :

- Dansk Biografisk Lexicon, C.F. Bricka 1887-1905
- Illustreret dansk Litteraturhistorie, Første Bind, P. Hansen, København 1902
- Niels Heldvad: Nicolaus Heluaderus - en biografi, H.V. Gregeresen, Tønder 1967
- www.grosell.dk
- <http://torkil.grindstein.info>
- www.isl.dk
- www.reitoft.dk
- www.hellevad.dk

Christoffer Dybvad

astrolog og Kgl. Mathematicus

FAGHISTORIE

Claus Houlberg

Christoffer Dybvad var en rebel og en af de første borgere, der tog åbent til genmæle mod kongen og adelsmagten. Han var søn af matematiker og astrolog, Jørgen Dybvad, og havde fra denne arvet et stridslystent sindelag, og hans politiske anskuelser skabte ham en del fjender. Han fik derfor først sent den eftertragtede stilling på universitetet i København.

Christoffer var en begavet matematiker, der blandt andet var den første danske advokat for at regne med decimaler i stedet for brøker. Hans oversættelse af Euklids værk *Elementer* vandt ham berømmelse som matematiker.

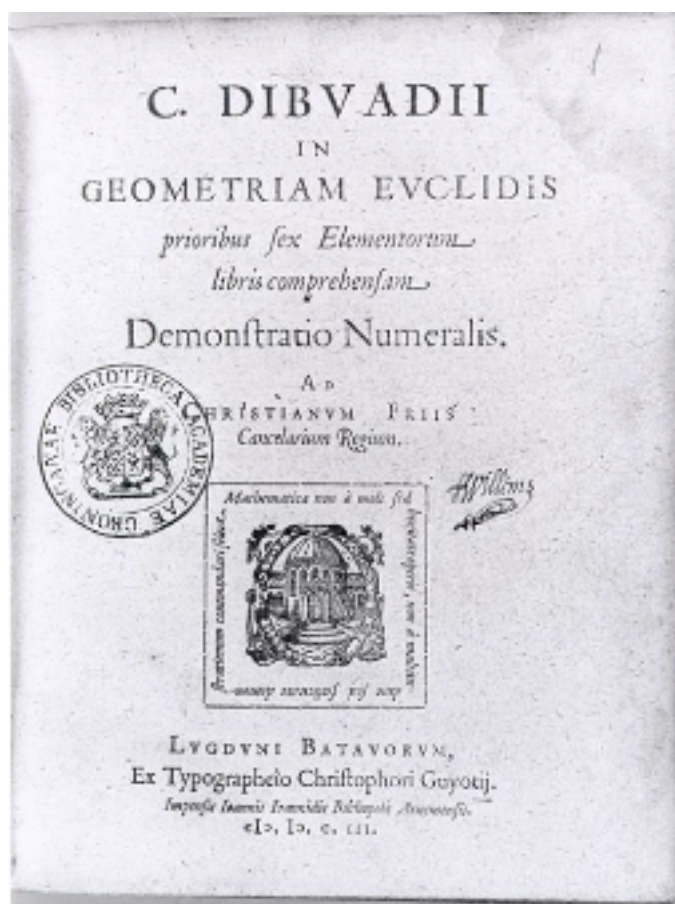
Søn af astrolog

Christoffer Dybvad blev født som eneste søn af den i datiden kendte astronom og matematiker, Jørgen Dybvad, der også var astrologisk forfatter. Christoffer blev født i

1577 (dato ukendt) og blev opkaldt efter sin bedstefader. Dette var samtidig året for den store komet, vi i dag kender som Halleys komet, og som Jørgen udgav et skrift om. Vi ved derudover intet om Christoffers moder eller øvrige familie. Vi ved der-

imod, at drengen var uhyre velbegavet, og at han tidligt begyndte at studere. Allerede som 17-årig er han *respondent* ved faderens disputatser på universitetet.

I året 1599 drog han dog til udlandet, sandsynligvis fordi Tycho Brahes forsk-

ningscenter på Hven var blevet nedlagt et par år før. Han blev støttet af et kongeligt rejsestipendium for en mediciner og tog sin doktorgrad ved universitetet i Caen i Normandiet 1601. Han studerede også ved universitetet i Leiden i Holland, hvor han 1602 udgav sit første matematiske værk, *Decarithma*.

Matematikeren

Christoffer var 25 år gammel, da han på dansk udgav værket *Decarithma*, der var om at regne med decimaler. Ydermere søgte han heri at oversætte en del af de latinske og græske begreber til dansk. Sandsynligvis inspireret af faderens store arbejde med at udbrede matematikken til latin- og borgerskolerne. Værket var en forkortet bearbejdning og oversættelse af matematikeren *Simon Stevins* hollandske værk *De Thiende*, der havde stor indflydelse på Europas lærde i de år.

Medens han var i Holland udgav han en fyldig oversættelse af den græske matematiker Euklids værk *Elementer*, en udgivelse, der strakte sig over tre år 1603-05. Han søgte derefter optagelse som lærer på Københavns Universitet, men det skulle ikke lykkes ham i mange år. Årsagen kan meget vel skyldes, at hans fader, matematikeren Jørgen Dybvad, havde formået at skabe en god del modvilje omkring

sig. Det hjalp heller ikke sagen, at Christoffer selv var kendt som noget af en kværuletant. Han skrev i 1606 et omfattende matematisk skrift, *Problema de arcuum ex trianguli apicibus*, som han tilegnede universitetets professorer. Men heller ikke dette hjalp ham til en ansættelse, for præcis samtidig havde faderen gjort sig så grundigt upopulær, at han året efter afsattes fra sit professorat i unåde og uden midler.

Christoffer havde op til da da været syv år i udlandet og havde håbet at vende hjem, men tilbragte derefter yderligere fem år i navnlig Italien og Frankrig. Da han 1612 atter vente hjem, var rygtet om hans betydelige lærdom ilet i forvejen, men han ansøgte alligevel for fjerde gang forgæves om ansættelse. Denne gang blev han forbitret ved afslaget.

Politik og horoskoper

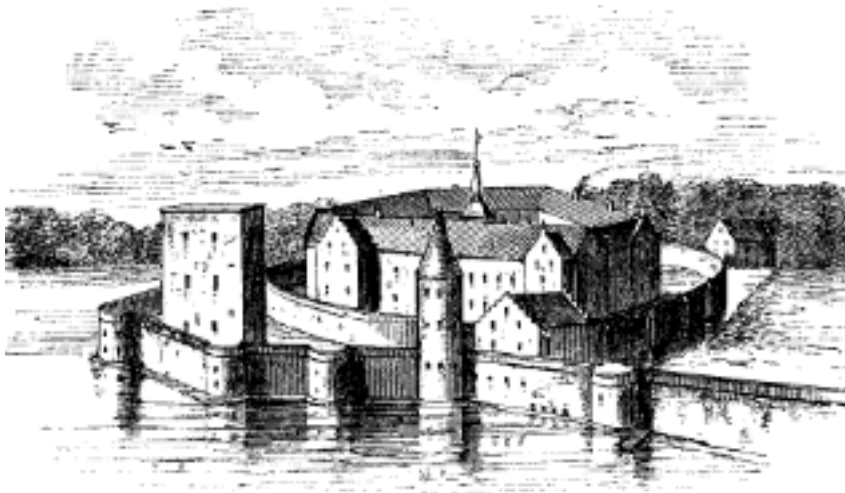
Hans år i Frankrig og Holland havde gjort ham stærkt overbevist om enevældens gavnlige indflydelse på hele åndslivet og alle øvrige forhold i et land. Tilsvarende var han blevet mere og mere kritisk overfor styreformen i Danmark. Han nedfældede derfor de følgende år sine politiske anskuelser i en række mindre skrifter, *Observationes politicae*, som han sendte til kongen. Man ved dog ikke, om kongen fik disse at se, eller om de blev op-

Hans Poulsen Reesen [1561-1638] havde en dominerende indflydelse på både kirke og universitet og var Chr. Dybvads fjende

fanget af administrationen inden da, for i 1618 lykkedes det endelig Christoffer Dybvad at få en stilling som Kgl. Mathematicus, aflønnet med et kanonikat i Lund.

Stillingen indebar, at han skulle udarbejde *nativiteter* (horoskoper) samt udføre andre beregninger og tjenester, som han følte lå under hans værdighed. Utilfredsheden fik atter hans heftige sind i kog og han kom i strid med Kapitlet i Lund. Uvist af hvilken grund rejste han pludselig i 1619 til Bergen, hvor han snart henledte opmærksomheden på sig med politisk agitation mod adelen og stærk kritik af statsager. Det må her erindres, at både Lund og Bergen på den tid var dansk område, hvorfor det var den danske adel og statsmagt, han agiterede imod. Han var endda så uforsigtig at prale

Kalundborg Slot, bygget af Valdemar Atterdag i 1300 tallet. Tårnet *Folen* var rigsarkiv indtil reformationen. Alt nedrevet 1659.

af, at han allerede havde rådgivet kongen om, hvordan landet burde styres og at denne sandsynligvis var i færd med at iværksætte de nødvendige ændringer.

Retssagen

Da disse politiske ytringer kom regeringen for øre, blev der i marts 1620 udstedt en kongelig befaling om at undersøge Christian Dybvads forhold nærmere. Han blev taget i forhør af kansler Chr. Friis og rigsråd Andrew Sinclair og anholdt. Samtidig blev hans papirer beslaglagt, og heri var et skrift, han havde forfattet, *Joci aulici*. Det indeholdt nogle temmelig grove vittigheder om kirke og konge. Universitetets rektor og professorer blev sat til at dømme i sagen, idet den kgl. sekretær Axel Arenfelt [1590-1647] var *aktor* imod ham.

Dommen, der faldt den 22.

december 1621 gik ud på, at da Dybvad "*befindes at have grovelig forgrebet sig imod Gud, imod den kristelige Religion og Kirkeceremonier, imod kgl. Majestæt, imod Riget, Rigens Raad, imod menige Adelskab og andre af Rigens Stænder, da bør han være berøvet alle akademiske Privilegier og Værdigheder og med Vanære udstødes af vor Orden, idet han for øvrigt overgives til kgl. Majestæts, som en Kristelig Øvrigheds, Naade og Unaade*".

Efter nogen tids betænkning bestemte regeringen, at Christian Dybvad skulle have livsvarigt fængsel. Den 27. januar 1621 førtes han fra Blåtårn op til Kalundborg Slot, hvor han interneredes i tårnet *Folen*. Dommen tog så hårdt på faderen, der efter sin afskedigelse levede i fattigdom og vanære, at han samme år døde.

Efter knap to års fangen-

skab døde også Christoffer i 1622. Historikere antager, at det var en kulilteforgiftning. En væge i glød faldt formentlig ned i revnerne i gulvet og antændte de trækul derunder, som var isolering ned mod murhvelvingen. Christian havde aldrig giftet sig og efterlod sig ingen børn. ■

Værker af Christoffer Dybvad

- Dibvad, Christopher. Decarithma. Ded er Thinde-Regnskab. Lerer formedelst en wbehor let-tighed ath fuldende al regenskab som vnder mendisken kand for-falle, foruden ath bruge bróden tal. 1602.

- Dibuadius, C. Geometriam Euclidis prioribus sex Elementorum libris comprehensam Demonstrationum Numeralis. Lugduni Batatorum ex typographeo Christophori Guyotii, impensis Joannis Joannidis bibliopolae Arnemensis. 1603-05.

- Dibuadius, C. Problema de arcuum ex trianguli apicibus descriptione forma dati comprehensum. Kopenhagen, H. Waldkirch, 1606. 4to.

- Dybvad, Christoffer. Observationes politicae. 1614.

- Dybvad, Christoffer. Joci aulici (hof-vitser). 1620.

Christoffer Dybvad. Errores danorum. 1620.

Kilder

- Dansk Biografisk Lexicon, C. F. Bricka, København 1887-1905

- <http://www.reiss-sohn.de>

- <http://home.wxs.nl>

- <http://www.ivh.au.dk>

- <http://webapp.uibk.ac.at>

- <http://www.reitof.dk>

- <http://home.planet.nl>

- <http://www.ribekedralskole.dk>

- <http://da.wikipedia.org>

Renæssanceåret 2006

– status og oversigt

PUBLIKATIONER

Red.

Gennem hele det nationale Renæssanceår 2006 har informationsbrevet SOPHIE publiceret biografier om de danske astrologer fra denne periode. Det er blevet til i alt fjorten biografier plus et mindre antal artikler om specielle aspekter af dansk astrologi i renæssancen. Knap 30 artikler blev det til. Dette materiale overvejer museet nu at udgive som første bind i en samlet fremstilling af den danske astrologis historie. Det er en historie, som ejendommeligt nok først er blevet skrevet nu, men som venter på en dyberegående historisk udredning på akademisk niveau.

Samtidig publiceredes i astrologimagasinet HOROSKOPET et par introducerende oversigtsartikler sammen med en nutidig anmeldelse af en betydelig astrologisk tekstsamling fra renæssancen, samlet og kommenteret af William Lilly.

Tycho Brahes første værk, *De Nova Stella*, gjorde ham verdensberømt som astronom. Det er i dag lidet kendt, at næsten halvdelen af bogen rummer astrologiske betragtninger.

Tycho Brahes skrifter

Arbejdet med biografierne førte til en erkendelse af, at der tilsyneladende aldrig før var blevet skrevet om Tycho Brahes position som toneangivende astrolog i sin samtid. Ligeledes blev det klart, at hovedparten af hans astrologiske skrifter endnu kun findes på det latin, de blev skrevet på.

Konsekvensen heraf er nu blevet, at Astrologisk Museum er i færd med at udarbej-

de en samlet nyudgivelse og for en stor del nyoversættelse af alle Tycho Brahes astrologiske skrifter, som findes aftrykt i hans *Opera Omnia*. Heriblandt findes over hundrede horoskoper, de fleste meteorologiske, opstillet og tydet af Tycho.

Dette arbejde forventes afsluttet i 2007, men ud over disse skrifter finder vi en række astrologiske betragtninger i hans breve, også på latin. Dertil eksisterer muligvis en

del endnu ikke publicerede manuskripter i Det Kgl. Biblioteks arkiver. Også dette felt savner at blive undersøgt på akademisk niveau.

Renæssanceastrologi

Ud over den kulturhistoriske værdi så indeholder Tycho's astrologiske skrifter en næsten nutidig tankegang og holdning til faget parret med en uhyre belæsthed i de gamle klassikere. Disse blev tilgængelige i optryk efter midten af 1400-tallet med Gutenbergs genopfindelse af trykkekunsten, som havde været kendt i Kina siden ca. 100 f.Kr., dvs. omkring Romerriget's begyndelse.

Tycho havde dermed adgang til ikke blot Ptolemæus, den store ægypter, men også arabere som Al-Biruni og de europæiske matematikere som Campanus og Regiomontanus. Oversættelsen af Tycho's skrifter giver os adgang til en erfaren astrologs anvendelse af gamle begreber og fagtermer, som vi i dag kan have vanskeligt ved at forstå betydningen af.

Samlet genudgivelse og nyoversættelse af Tycho's astrologiske skrifter er en sensation i sig selv, for det er aldrig gjort før. På samme tid er det begyndelsen på omfattende ny forskning i renæssanceastrologisk tænkning og i datidens astrologiske praksis. ■

Artikler i SOPHIE Renæssanceåret 2006

SOPHIE:8

- Danmarkshistoriens første astrolog, Ditlev Reventlow
- Dansk astrologi i det 16. årh

SOPHIE:9

- Statholder, kulturmæcen og astrologisk forf. Henrik Rantzau
- Renæssance 2006

SOPHIE:10

- Kgl. bogtrykker og astrologisk forfatter Lorentz Benedicht
- Danske renæssancebøger om astrologi

SOPHIE:11

- Astrolog og medicinsk professor Johannes Pratensis
- Danske astrologer i Renæssancen

SOPHIE:12

- Astrologen Tycho Brahe

SOPHIE:13

- Elias Olsen Morsing, astrolog og meteorolog
- Tycho Brahes horoskopteknik

SOPHIE:14

- Jørgen Dybvad, astrolog og professor i matematik og teologi

SOPHIE:15

- Peder Flemløse, astrolog, læge og astronom
- Tycho Brahe og ottehus-systemet

SOPHIE:16

- Sophie Brahe - astrolog, slægtsforsker og havekunstner
- Hypatia - matematiker og første kvindelige astrolog
- Maria Cunitz - astrolog og matematiker, kaldet 'Hypatia II'

SOPHIE:17

- Thomas Fincke, astrolog og professor i matematik og medicin

- Astrologi på Københavns Universitet

SOPHIE:18

- Longomontanus, astrolog samt første astronomiprofessor og direktør for Rundetårn
- Jens Lauridsen Wolf, astrolog, topograf og boghandler
- Prognosticon Astrologicum - populærastronomi i renæssancen
- Apheta og anareta

SOPHIE:19

- Niels Heldvad, astrolog, præst og Kgl. Calendarius
- Christoffer Dybvad, astrolog og Kgl. Mathematicus
- Renæssanceåret 2006 - status og oversigt

Artikler i HOROSKOPET Renæssanceåret 2006

Horoskopet 2/06

- Dansk astrologis historie

Horoskopet 3/06

- Tycho Brahes astrologiske skrifter
- Astrologer's Guide af William Lilly (anmeldelse)

Sophie

Informationsbrev fra
Astrologisk Museum

ISSN 1602-9631

Redaktionen består af museets stab
Ansv. red. og layout: Claus Houllberg
sophie@astrologimuseum.dk

SOPHIE er gratis,
helt digitalt og distribueres kun fra
www.astrologimuseum.dk